

Блашко, С.М.
студэнт 4 курса
Навуковы кіраўнік: Л.А. Козік

КАНЦЭПЦЫЯ НЕАСЛАВІЗМУ Ў ЧЭШСКИХ ЗЕМЛЯХ У КАНЦЫ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ.

У XIX ст. чэхі не мелі сваёй дзяржаўнасці і пражывалі ў складзе Аўстрыйскай імперыі. Пад уплывам Нацыянальнага адраджэння і рэвалюцый 1848—1849 гг. чэшскія палітычныя дзеячы пачалі барацьбу за пашырэнне нацыянальных і палітычных правоў, раўнапраўе з немцамі, аднак сілы былі няроўнымі. У такіх умовах яны прыйшлі да высновы, што моўная блізкасць і славянская роднасць народаў, якія пражываюць на тэрыторыі Аўстрыйскай імперыі, з’яўляюцца дастатковымі падставамі для аказання дапамогі і падтрымкі славянскімі народамі адзін адному.

Знакаміты славацкі паэт і публіцыст Ян Колар адзначаў: “Славянскі народ і культура падобныя да дрэва, якое падзяляецца на чатыры вялікія галіны, кожная галіна квітнее і дае ўласныя плады, кожная дакранаецца і абдымае галіны іншыя, і ўсе яны вырастаюць з адзінага караня, і разам ствараюць адзіную крону, але ні адна з іх не можа засохнуць ці абламіцца, бо тым самым цэлае дрэва стане чарвяточыць” [цыт. па: 1, с. 48]. Выказаная філасофская думка наконт адзінства славянства ў яго разнастайнасці была вельмі далёкай ад рэальнасці. Пераўтварэнню думкі Колара ў жыццё перашкаджала ў першую чаргу залежнае становішча ўсіх славянскіх народаў (акрамя рускага) і існуючыя паміж імі супярэчнасці і спрэчкі. Таму не дзіўна, што славянскія народы спрабавалі развіць і мадэрнізаваць ідэі Колара, наблізіць іх да рэальнасці. Значны ўклад у гэтую справу ўнеслі чэшскія дзеячы.

Палітычная думка чэхаў да 1871 г. вагалася паміж дзвюма славянскімі канцэпцыямі: русафільскім панславізмам і аўстраславізмам. Пазней у чэшскіх землях пачалі з’яўляцца і актыўна развівацца новыя канцэпцыі славянскага ўзаемадзеяння. Канец XIX – пачатак XX ст. у чэшскай гісторыі вызначаўся наступнымі асаблівасцямі.

Па-першае, развіццё капіталізму ў Аўстра-Венгрыі мела свае спецыфічныя рысы. Так, шматлікія рэшткі феадалізму, якія захаваліся ў краіне, з’явіліся адной з крыніц слабасці Аўстра-Венгрыі ў параўнанні з больш развітымі капіталістычнымі краінамі. Гаспадарчая адсталасць стала прычынай таго, што аўстра-венгерская гаспадарка падвяргалася эксплуатацыі больш развітымі імперыялістычнымі дзяржавамі, у першую чаргу, Германіяй, якая глыбока пранікла ў большасць галін

вытворчасці імперыі Габсбургаў. Эканамічная і палітычная залежнасць Аўстра-Венгрыі ад Германіі з'явілася важным фактарам знешнепалітычных адносін і ўнутрыпалітычнага жыцця імперыі. Экспансія суседняй краіны выклікала незадаволенасць чэхаў і імкненне да супрацьдзеяння нямецкай буржуазіі.

Па-другое, чэшскае грамадства ў канцы 1870-х – 1880-я гг. уступіла ў перыяд новага крызісу, перш за ўсё – крызісу ўласнай самаідэнтыфікацыі. Час Нацыянальнага адраджэння прайшоў, ідэалы Нацыянальнай партыі перасталі быць агульнымі для ўсіх сацыяльных слаёў чэшскага грамадства. Палітычная мэта – стварэнне чэшскай аўтаноміі ў межах Аўстрыйскай імперыі — дасягнута не была. Нават нацыянальна-культурная аўтаномія чэхаў абмяжоўвалася ўрадавай палітыкай германізацыі. Чэшскае грамадства імкліва расслойвалася, уяўленне пра адзіны чэшскі народ з адзінымі спадзяваннямі і мэтамі, якое культывавалася будзіцелямі ў эпоху Нацыянальнага адраджэння, больш не адпавядала існуючым рэаліям. Даволі сімвалічнай прыкметай заняпаду Нацыянальнай партыі і яе ідэалогіі з'явілася смерць яе лідэра Ф. Палацкага ў 1876 г. Нарастанне крызісу спрычынілася да з'яўлення шматлікіх палітычных партый і грамадскіх арганізацый, якія займалі ўсе пазіцыі ад правага да левага флангаў.

Выход з крызіснага становішча спрабавалі знайсці так званыя младачэхі, якія выйшлі са складу Нацыянальнай партыі ў 1874 г. Ідэйную аўстрафедэралісцкую накіраванасць яны не краналі, змяніўшы толькі тактыку палітычных дзеянняў. У той жа момант младачэхі распрацоўвалі новую ідэйна-палітычную праграму, шукалі адметнасці і своеасаблівасці, якія адрознівалі чэшскую культуру і чэшскую нацыю ад іншых культур і нацый. У ходзе спрэчак, якія датычыліся двух галоўных чыннікаў – самабытнасці і пераемнасці культуры, асабліва вылучылася філасофская тэорыя “малога народа” будучага прэзідэнта Чэхаславакіі Томаша Гарыга Масарыка. Ён, вызначыўшы адметныя рысы чэшскага народа (чалавечнасць, гуманізм, адмова ад гватлу, імкненне да праўды), паказаў яго самабытнасць і апору на традыцыі, сувязі з іншымі народамі і дзяржавамі, іх уплыў на культуру чэхаў дзеля дасягнення ідэйнай мэты – гуманізму. Фактычна, дадзеная ідэйная пабудова замяніла рамантычную канцэпцыю, пабудаваную на рукапісах В. Ганкі, не адмаўляючыся, аднак, ад апоры на гісторыю і традыцыі. Т.Г. Масарык шмат у чым абапіраўся на ідэі Ф. Палацкага, вызначаныя ў яго працы “Гісторыя чэхаў у Багеміі і Маравіі”. Апошні бачыў галоўны змест чэшскай гісторыі ў барацьбе супраць усеўладдзя немцаў, але ў барацьбе пераважна негвалтоўнымі метадамі, з апорай на рэлігійныя і этычныя

нормы. Хутчэй за ўсё, з “Гісторыі чэхаў” Т.Г. Масарык пераняў ідэю “боскасці” – максімальнага праяўлення “Божай іскры”, якая дазваляе любіць навакольны свет, імкнуцца да вышэйшага: “Не гвалтам, але мірам, не мячом, але плугам, не крывёй, але прымірэннем, не смерцю, але жыццём – вось адказ чэшскага духа, вось сэнс нашай гісторыі і спадчыны нашых продкаў” [2, s. 155]. На гэтай аснове чэшскі палітычны дзеяч будаваў сваю канцэпцыю вырашэння “чэшскага пытання”: “Гуманізм як мэта і праграма нашага народа павінен паслядоўна вызначаць і нашу нацыянальную тактыку” [2, s. 154]. Пытанне філасофскага сэнсу гісторыі напрамую звязвалася са стварэннем і фарміраваннем палітычнай нацыянальнай праграмы: “Цяжка знайсці правільную і адпаведную фармулёўку ўсеагульнай нацыянальнай праграмы, у якой усе асноўныя элементы – гуманізм, народнасць, дзяржаўнасць, сацыяльныя рэформы, асветніцтва, цывілізацыя – былі б арганічна звязаныя. У нас няма таксама працяглай і бесперапыннай традыцыі, як у іншых народаў... Звычайным развіццём гуманізму, які Колар разумеў аднабакова, у нацыянальным сэнсе, мы пераходзім да гуманізму ў сацыяльным сэнсе” [цыт. па: 3, с. 122].

У сваіх працах Масарык закранаў і пытанне міжславянскіх адносін: “У сваёй знешняй палітыцы мы будзем натуральна памятаць пра славянскія народы. Але наша славянская палітыка павінна быць міжнароднай, павінна быць прагрэсіўнай і дэмакратычнай” [2, s. 161]. Гаворачы пра дэмакратызм, прагрэсіўнасць і гуманізм, Масарык, на самой справе, выступаў супраць распаўсюджвання рэвалюцыйных ідэй у чэшскіх землях, чым прадэманстраваў сваё аўстрафільства. Нельга лічыць, што ён быў прыхільнікам ідэі непраціўлення злу насіллем, чэшскім папярэднікам Гандзі. Гэтай ідэі ён супрацьпаставіў сваю філасофію: “Мой тэзіс выглядаў прыблізна так: калі хто-небудзь нападзе, каб забіць мяне, я буду абараняцца, калі ж нельга будзе дапамагчы сабе інакш – я заб’ю таго, хто на мяне напаў; калі ж хто-небудзь з двух павінен быць забіты, няхай гэтым забітым будзе той, хто плануе здзейсніць забойства” [цыт. па: 4, с. 24].

У гэты складаны для чэхаў час нараджаецца тэорыя неаславізму. Яе з’яўленне і развіццё было абумоўлена пэўнымі эканамічнымі, сацыяльнымі і палітычнымі прычынамі. Новыя міжнародныя абставіны, узровень развіцця нацыянальнай ідэалогіі, досвед нацыянальна-палітычнай барацьбы, а таксама змены ў эканоміцы і пашырэнне дэмакратычных пачаткаў у грамадскім жыцці славянскіх нацый аказалі рашучы ўплыў на фарміраванне новай ідэйна-палітычнай інтэрпрэтацыі ідэі славянскай узаемянасці. Такая інтэрпрэтацыя, на думку ідэолагаў

буржуазных і дваранскіх колаў розных славянскіх краін, павінна была адпавядаць дасягнутаму ўзроўню эканамічнага, палітычнага і культурнага развіцця славянскіх народаў, адлюстроўваць іх нацыянальныя спадзяванні. Прадстаўнікі розных грамадскіх груповак асобных нацый пачалі ўкладваць у яе свой змест у адпаведнасці з агульнымі ідэалагічнымі пабудовамі.

Нягледзячы на тое, што неаславізм задумваўся як агульнаславянская праграма, па сваім паходжанні ён быў чэшскай канцэпцыяй. Чэшскай глебай, рэальным грамадска-палітычным жыццём, ва ўмовах якога ён развіваўся, можна растлумачыць яго асаблівасці. На характар неаславізму істотны ўплыў аказалі эканамічныя і палітычныя інтарэсы чэшскай буржуазіі. Галоўную цікавасць для чэхаў у эканамічным плане ўяўлялі новыя рынкі збыту і сферы ўплыву для чэшскага капіталу. Асаблівую важнасць мелі рынкі славянскіх ускраін Аўстра-Венгрыі, Балканскага паўвострава, на якіх чэшскі капітал як капітал славянскі мог паспяхова канкураваць з прамысловасцю вялікіх дзяржаў. Менавіта планам экспансіі чэшскага капіталу і прамысловасці павінна была служыць ідэя міжславянскага супрацоўніцтва. Такім чынам, міжславянскае супрацоўніцтва канца XIX ст. не было тоесным канцэпцыям славянскай узаемнасці першай паловы XIX ст., якія насілі літаратурна-культурны характар. Палітычная зацікаўленасць чэхаў вызначалася двума накірункамі: у знешняй палітыцы – імкненнем да саюзу Аўстра-Венгрыі з Расіяй, а ва ўнутранай – барацьбой за эканамічнае і культурнае самавызначэнне і перабудову дзяржаўна-палітычнага ладу на буржуазна-дэмакратычных пачатках. Саюзнікамі чэшскай буржуазіі ў гэтай барацьбе маглі стаць усе славянскія народы імперыі, аб'яднаныя ідэяй славянскага супрацоўніцтва. Аднак канцэпцыя неаславізму не змагла замяніць аўстраславянскую канцэпцыю, сутнасцю якой з'яўлялася перабудова Аўстра-Венгрыі ў федэратыўную дзяржаву. У гэтай сувязі неаславізм, які не супярэчыў ідэі аўстраславізму, спрыяў аб'яднанню нацыянальных інтарэсаў буржуазіі славянскіх народаў. Славянская арыентацыя кіруючых колаў дзяржавы ў перспектыве давала магчымасць забяспечыць Аўстра-Венгрыі статус вялікай дзяржавы, абараніць славян ад небяспекі з боку Германіі і адначасова стварыць умовы для пашырэння гандлёвых, эканамічных і палітычных адносін чэшскай буржуазіі з іншымі славянскімі народамі.

Першая спроба стварыць канцэпцыю неаславізму была здзейснена лідэрам младачэхаў Карэлам Крамаржам. У адрозненні ад кіраўніка партыі рэалістаў Т.Г. Масарыка, які больш займаўся тэарэтычнай распрацоўкай неаславянскай канцэпцыі, Крамарж быў арыентаваны на

практичную дзейнасць, прапагандаваў новую славянскую палітыку ў друку і ў дэлегацыях (агульным органе дзвюх частак манархіі – Цыслеітаніі і Транслеітаніі). Ён абараняў тэзіс, што неаславізм з’яўляецца новай славянскай праграмай, але па-ранейшаму мае абарончы характар у дачыненні да наступальнага германізму. Будаваць адносіны з іншымі славянамі манархіі меркавалася на прынцыпах “вольнасці, роўнасці і братэрства”. Крамарж імкнуўся стварыць адзіны блок славянскіх народаў у рамках Аўстра-Венгрыі з тым, каб паступова дамагацца роўных правоў яе славянскага і неславянскага элементаў і перабудаваць дваадзіную манархію. У сваёй працы “Чэшскае гістарычнае права” ён вызначыў наступную форму пабудовы адносін у імперыі Габсбургаў: “Федэратыўная манархія выяўляецца як вышэйшае адзінства шчаслівых і свабодных зямель і народаў, якое адказвае ідэалам свабоднай сучаснай краіны” [цыт. па: 5, с. 38]. Атрыманне чэшскай буржуазіяй роўных з аўстра-венгерскай буржуазіяй правоў разглядалася ім як першы этап на шляху да дзяржаўнасці. Для ажыццяўлення пастаўленых задач прапаноўвалася падтрымліваць любы справядлівы да чэшскага грамадства ўрад, які праводзіць палітыку па ўмацаванні эканамічных, палітычных і культурных пазіцый усіх народаў. У пытаннях тактыкі Крамарж выказаўся за новы спецыфічны шлях, сэнс якога складаўся ў максімальным выкарыстанні існуючых дзяржаўных інстытутаў, настраюў у палітычных колах, ідэй і органаў міжславянскага супрацоўніцтва на карысць чэхаў.

У пачатку XX ст. узростаючая цікавасць да славянскага пытання прывяла да складвання новых форм і інстытутаў міжславянскага супрацоўніцтва. На IV з’ездзе журналістаў у Любляне ў 1902 годзе быў створаны Саюз славянскіх журналістаў. А ўжо на V з’ездзе, які адбыўся ў 1903 г. у Чэхіі, прагучаў заклік шырай прапагандаваць ідэі славянскай узаемнасці. Падкрэслівалася, што абавязкам славянскага друку з’яўляецца ўсебаковае асвятленне, падтрымка кожнага кроку, накіраванага на паглыбленне міжславянскага супрацоўніцтва [5, с. 54]. У 1902 г. быў агучаны праект наладжвання ў Пецярбурзе Усеславянскай мастацка-прамысловай выставы, якую планавалася правесці ў 1904 годзе. Мэтай выставы абвешчвалася садзейнічанне ўсталяванню непасрэдных зносін і гандлёва-прамысловага абмену насельніцтва Расіі з “роднаснымі ім жыхарамі іншых земляў” [цыт. па: 6, с. 78]. Акрамя прадукцыі прамысловасці і сыравіны планавалася выстаўляць этнаграфічныя і гісторыка-археалагічныя экспанаты розных славянскіх народнасцяў, зборы літаратурных звестак і матэрыялаў, якія павінны былі быць пераведзены цалкам ці часткова на рускую мову. Але ідэя выставы не

была рэалізавана з-за пачатку руска-японскай вайны. Перанос тэрміну на 1905 год таксама не прывёў да яе рэалізацыі ў сувязі з рэвалюцыйнымі падзеямі ў Расіі.

У той жа час параза ў вайне з Японіяй і развіццё рэвалюцыйнага руху мелі моцны ўплыў на знешнюю палітыку Расіі. У маі 1906 г. новы міністр замежных спраў А.П. Ізвольскі вылучыў лозунг “пра вяртанне Расіі ў Еўропу”, прапаноўваючы перанесці цэнтр знешняй палітыкі Расіі на Балканы і Бліжні Усход. Гэта вызначыла карэктывы ў адносінах з Аўстра-Венгрыяй і Германіяй: ці падпісаць новую дамову пра размежаванне сфер уплыву, ці ўступіць у барацьбу з імперыямі, абাপіраючыся на антыаўстрыйскі настроеную частку кіруючых колаў Сербіі, Балгарыі і Румыніі і русафільскую славянскую буржуазію Аўстра-Венгрыі. У другой палове 1906 г. паміж Расіяй і Аўстра-Венгрыяй пачаліся дыпламатычныя перамовы. Яны паказалі, што імкненне расійскіх кіруючых колаў не дапусціць ускладненняў у адносінах з Аўстра-Венгрыяй і Германіяй сустрэла падтрымку з боку славянскага насельніцтва. Крамарж выказаўся за аўстра-рускае збліжэнне ў працы “Нататкі да чэшскай палітыкі”, дзе распрацаваў сваю знешнепалітычную канцэпцыю. Ён настойваў на больш незалежнай палітыцы Аўстра-Венгрыі ў Траістым саюзе. Дамоўленасць з Расіяй павінна была, па разліках Крамаржа, узмацніць пазіцыі габсбургскай манархіі ў саюзе. Такім спосабам чэшская буржуазія імкнулася захаваць вялікадзяржаўнае становішча Аўстра-Венгерскай імперыі, абараніць сябе ад Германіі і пашырыць свае эканамічныя стасункі з Усходняй Еўропай.

Наступным крокам на шляху “вярцання Расіі ў Еўропу” стала распаўсюджванне чутак пра ахвяраванне адэскім грамадскім дзеячам А.А. Барзенкам 100 тыс. рублёў на скліканне агульнаславянскага з’езду. Той факт, што нікому невядомы да гэтага часу А.А. Барзенка звярнуўся да П.А. Сталыпіна з прапановай пасадзейнічаць у арганізацыі дадзенага мерапрыемства, прыцягнуў значную ўвагу з боку славянскай грамадскасці. У чэшскай публіцыстыцы ідэя з’езду лунала ў паветры яшчэ з пачатку 1907 г. – пра яе казалі і спартыўная арганізацыя “Сокал”, і младачэхі, і нават нацыянальныя сацыялісты, якія лічылі, што славянская самасвядомасць саслабела з-за павелічэння сепаратысцкіх тэндэнцый не толькі ў палякаў, але і ў паўднёвых славян [5, с. 74]. На наш погляд, чуткі пра вялізную суму грошай Барзенкі былі выкарыстаныя расійскімі ўладамі для стварэння падставы для склікання з’езду, бо гэта быў лепшы спосаб хутка прыцягнуць увагу славянскіх народаў. Палітычныя колы Расіі мелі намер вызначыць ступень прыхільнасці замежных славян да дынастыі Раманавых і знайсці рынкі

збыту ў адсталых рэгіёнах Балканаў. Расійскія ўлады вымушаны былі дзейнічаць менавіта праз грамадскія арганізацыі і вядомых дзеячаў, каб не быць абвінавачанымі ў імперскім панславізме еўрапейскімі дзяржавамі.

Крамарж, аднак, разумеў існаванне ў Расіі сваіх мэтаў да з'езду і таму на зборы славянскіх дэпутатаў 27 лістапада 1907 г. падкрэсліў, што неаславізм хоць і меў за мэту “прынесці мір паміж славянскімі народамі, але ніякім чынам не ўплываў на становішча славян у дзяржавах” [цыт. па: 5, с. 72]. У той жа час ён лічыў, што супрацоўніцтва з абноўленай у выніку рэвалюцыі Расіяй магло прывесці да паляпшэння славянскіх адносін і павышэння палітычнай вагі і ўплыву славянства ў межах Габсбургскай імперыі. Менавіта таму культурнае збліжэнне нельга лічыць адзінай мэтай, якую пераследвалі славянскія народы пры ўдзеле ў кангрэсе. “Ніякі славянскі з'езд зараз не можа адысці ад палітыкі”, – падкрэслівала газета “Слова” [цыт. па: 5, с. 79]. Крамарж пазней казаў, што шляхам збліжэння з Расіяй “чэхі і славяне маглі атрымаць большы ўплыў на аўстрыйскую знешнюю палітыку”, а “прадстаўнікамі Аўстрыі не былі б больш толькі немцы і венгры, якія па нацыянальных і палітычных прычынах з'яўляліся асноўнымі прыхільнікамі германа-аўстрыйскага саюзу” [цыт. па: 6, с. 82].

У красавіку 1907 г. адбылася сустрэча прадстаўнікоў славянскіх народаў у Вене, на якой было вырашана правесці з'езд у Пецяrbургу ў 1909 годзе, але да гэтага павінны былі адбыцца папярэднія з'езды ў Празе і ў тым жа Пецяrbургу. Чэшскія дзеячы прыступілі да ідэйнага афармлення “новай славянскай праграмы” з'езду. Неаславізм быў прадстаўлены як “праграма міру”, зыходным момантам якой быў прынцып лаяльнасці ў адносінах да існуючых дзяржаў і іх палітычных рэжымаў. Прапанаваная славянская праграма зыходзіла з перспектывы новай знешнепалітычнай арыентацыі Аўстра-Венгрыі, улічвала намечаную тэндэнцыю збліжэння апошняй з Расіяй. Ідэя стварэння супрацьвагі германскай экспансіі знайшла адлюстраванне ў паняцці “агульнай небяспекі” з яе боку для ўсіх народаў. Прыцягненне буржуазна-дэмакратычных лозунгаў “вольнасці, роўнасці і братэрства” неаславізмам давала магчымасць яго лідэрам заявіць пра дэмакратычны характар руху. Пытанне пра ўрэгуляванне руска-польскіх адносін, што было праблемай усіх мінулых спробаў славянскага збліжэння, было прадстаўлена як першы і найбольш важны крок у справе славянскай узаемнасці.

Завяршаючым момантам у афармленні неаславізму ў ідэйна-палітычны рух сталі перамовы ў Пецяrbургу і Варшаве прадстаўнікоў

славянскай буржуазіі Цыслейтаніі, Расіі і Царства Польскага. Крамарж, які ўзяў на сябе місію арбітра ў справе ўрэгулявання руска-польскіх адносін, праявіўшы надзвычайную асцярожнасць і гнуткасць, дамогся афіцыйнай заявы польскіх палітыкаў адносна іх удзелу ў славянскім руху. Гэта стала асновай для выпрацоўкі канкрэтных форм супрацоўніцтва славянскіх нацый і знайшло адлюстраванне ў праграме славянскага з'езда. Менавіта на ўзгаданай сустрэчы ў Пецяярбургу ў маі 1908 г. славенскі ліберал І. Хрыбар падняў пытанне пра ўтварэнне Славянскага банка. Дадзены праект прадугледжваў аб'яднанне дзейнасці славянскіх фінансавых устаноў і падтрымку мясцовай прамысловасці і гандлю ў славянскіх землях для супрацьдзеяння германізацыі праз "Нямецкі Банк". Гэтая прапанова знайшла ў чэхаў гарачую падтрымку, пры тым што яны ўжо мелі вопыт заснавання чэшскіх банкаў у Любляне і Далмацыі.

Пры падрыхтоўцы з'езду вызначыліся і крызісныя з'явы. Па-першае, некаторыя палітыкі ў Чэхіі, у тым ліку Масарык, крытыкавалі К. Крамаржа за выкарыстанне неаславізму для павелічэння сваёй палітычнай вагі ў вачах аўстрыйскіх уладаў. Па-другое, у Расіі руска-польскія ўзаемаадносіны лічыліся справай унутранай, якую не трэба выносіць на абмеркаванне іншых народаў. Па-трэцяе, у Расіі з'явілася меркаванне, што прадстаўнікі Чэхіі, якія прысутнічалі ў Пецяярбурзе на абмеркаванні праграмы Славянскага з'езду, з'яўляліся прадстаўнікамі толькі асобных партый, а не ўсяго чэшскага народа.

На Пражскім з'ездзе прадпрымаліся спробы абмеркаваць і прыняць новую праграму, арыентаваную на паспяховую рэалізацыю ідэі адзінства ва ўсіх сферах грамадскага жыцця славянскіх народаў, перш за ўсё, у палітыцы, эканоміцы і культуры на аснове буржуазна-дэмакратычных лозунгаў "вольнасці, роўнасці і братэрства". У гэтым жа ключы з'езд прапагандаваўся лідэрамі новага славянскага руху.

Неаславіцкая канцэпцыя выклікала зацікаўленасць шырокіх колаў чэшскага грамадства, пацвярджэннем чаму стаў удзел прадстаўнікоў усіх чэшскіх буржуазных палітычных партый у першым з'ездзе неаславістаў у Празе. Чэшскія неаславісты выступілі з канкрэтным планам эканамічнага супрацоўніцтва славянскіх народаў, дзе першае месца займаў праект Славянскага банка. Ён задумваўся не толькі як цэнтр валютна-фінансавых аперацый, але і як арганізацыя, якая аказвае дапамогу развіццю славянскіх народаў і каардынуе іх эканамічную палітыку. Дадзены праект адлюстроўваў накіраванасць планаў чэшскай буржуазіі, якія мелі мэтай супрацьпаставіць германскай эканамічнай экспансіі аб'яднання намаганні буржуазіі славянскіх нацый. Аднак

пасіўная пазіцыя як рускай, так і польскай дэлегацыі на з'ездзе паказала, што славянскае супрацоўніцтва разглядаецца імі як справа аддаленай будучыні.

На з'ездзе, насуперак шматлікім заявам і дэкларацыям удзельнікаў, пераследваліся і пэўныя палітычныя мэты. Так, Крамарж даволі часта выказваў думку, што неаславізм можа спрыяць аўстра-рускаму збліжэнню ў супрацьвагу ўзмацненай Германіі. Спробы, накіраваныя на вырашэнне супярэчнасцяў унутры славянскага свету, мелі мэтай узмацненне славянскіх народаў унутры Аўстра-Венгрыі. Лічылася, што адзінства аўстрыйскіх славян з'яўляецца неабходным ва ўмовах моцнага супрацьстаяння чэхаў і немцаў.

Т.Г. Масарык ў артыкуле “Пра неаславізм” крытыкаваў неаславістаў за іх намаганні пазбегнуць абмеркавання палітыкі на кангрэсе: “Культурныя памкненні, калі яны з'яўляюцца рэальна памкненнямі, немагчымыя без палітычнай перспектывы для будучыні” [цыт. па: 6, с. 121]. Ён таксама звяртаў увагу на складанасць дасягнення задачы яднання славян, якія жывуць у розных дзяржавах, маюць розныя мовы і веру. Масарык лічыў, што славяне самі не ўсведамляюць цяжкасці рэалізацыі задач, а таму задавальняюцца нерэальнымі марамі, з якімі трэба скончыць і перайсці да славянскага рэалізму. Рэальны неаславізм павінен быў працаваць над вырашэннем руска-польскіх спрэчак, а гэта было магчыма толькі ў канстытуцыйнай Расіі, “Расіі свабоднай і дэмакратычнай” [цыт. па: 6, с. 121]. Таксама лідэр рэалістаў выступаў супраць антыгерманскай накіраванасці славянскай палітыкі. Славяне, на яго думку, не павінны ісці супраць немцаў, дастаткова і таго, што “культурна і палітычна незалежныя славяне будуць стаяць каля немцаў” [цыт. па: 6, с. 121]. У сувязі з тым, што немцы з'яўляюцца моцнымі ворагамі і суседзямі чэхаў, апошнім неабходна пазбягаць шавіністычных панславісцкіх дэманстрацый. Славянская ўзаемнасць для Т.Г. Масарыка – гэта выкарыстанне нацыянальнай і моўнай роднасці для працы ў галінах духоўнай і матэрыяльнай культуры, прызнанне ўсяго добрага, што маюць славянскія і неславянскія народы, як крок на шляху да гуманнасці. Ён адмаўляўся ад славянафільскага руху, ад выбранасці асобнага народа, заяўляючы пра жаданне ісці побач і разам з астатнімі народамі. Дасягнуць роўнасці і раўнапраўя з іншымі народамі планавалася шляхам культурнай працы.

Баснійскі крызіс 1908–1909 гг. адлюстравалі ўсю беспадстаўнасць надзей ідэолагаў неаславізму. Славянскі рух апынуўся расколатым на складаючыя яго нацыянальныя групы, паміж якімі не было адзінства. Асноўныя лозунгі і прынцыпы неаславізму былі пахіснуты. Крызіс

паказаў перавагу аўстраславіцкіх матываў у дзеяннях буржуазных партый славянскіх народаў Цыслейтаніі пры стрыманых адносінах да неаславізму расійскіх уладаў. Сафійскі з’езд у 1910 годзе фактычна паставіў кропку ў развіцці неаславізму, агаліўшы непрымірымасць супярэчнасцяў паміж славянскімі народамі, ў першую чаргу, паміж рускімі і палякамі. Сярод галоўных прычын заняпаду неаславіцкай канцэпцыі можна назваць існаванне ў кожнага са славянскіх народаў сваіх інтарэсаў, а таксама ўнутраную палітычную барацьбу. Адзінымі спрыяльнымі вынікамі неаславіцкіх славянскіх з’ездаў можна лічыць узаемае знаёмства народаў, развіццё культурных і навуковых узаемаадносін, вырашэнне балгара-сербскіх спрэчак наконт Македоніі, дэманстрацыя магутнасці славянскіх народаў.

Напярэдадні Першай сусветнай вайны працягвалася распрацоўка неаславіцкіх праграм. Асаблівы ўплыў на ўзмацненне цікавасці да тэмы славянскай узаемнасці аказала Першая Балканская вайна. 28 кастрычніка 1912 г. у зале Нацыянальнага дома на Вінаградах Крамарж выступіў з прамовай, у якой так выказаў пачуцці чэшскага народа: “Увесь чэшскі народ усёй душой знаходзіцца на адным месцы – на месцы баёў, дзе вырашаецца лёс не толькі паўднёвых славян, але ўсяго славянства... гаворка ідзе не толькі пра лёс славянства, але і пра лёс нашага народа, калі месца Турцыі зоймуць вялікая Балгарыя, Сербія, Чарнагорыя і Грэцыя, у такім выпадку любой палітычнай і нацыянальнай нямецкай экспансіі прыйдзе проста канец” [цыт. па: 6, с. 182]. Лідэр младачэхаў актыўна прапагандаваў ваеннае неўмяшальніцтва Аўстра-Венгрыі ў справы паўднёвых славян, якое магло адбыцца па прычыне ўзмацнення Сербіі з-за выхаду да Адрыятыкі. Дзеля гэтага Крамарж быў згодны нават на ажыццяўленне эканамічнай экспансіі на паўднёvasлавянскія землі. Пад чужым прозвішчам ён ездзіў на сустрэчу з М. Пашычам. Пад час размовы сербскі бок пагадзіўся на ўсе гандлёвыя саступкі Аўстра-Венгрыі, якія не пярэчылі дамовам з Германіяй, аднак не адмовіўся ад выхаду да Адрыятычнага мора. Венскія ўлады не пагадзіліся на гэтыя ўмовы, жадаючы існавання незалежнай Албаніі, якая б перакрывала Сербіі шлях да мора. У гэтых умовах сербскае кіраўніцтва вымушана было шукаць кампенсцыі ў Македоніі, дзе яе інтарэсы сутыкаліся з інтарэсамі Балгарыі. У выніку Другой Балканскай вайны надзеі К. Крамаржа на ажыццяўленне неаславянскай ідэі згаслі. Развіццё атрымалі панславіцкія тэндэнцыі ў ідэалагічных канцэпцыях будаўніцтва Славянскай імперыі, распрацаваных лідэрам младачэхаў. Прадугледжвалася будаваць агульнаславянскую звышдзяржаву на прынцыпах канфедэрацыі і дабраахвотнасці з поўнай унутранай

аўтаноміяй і аб'яднаннем толькі знешняй палітыкі, фінансаў і абароны [7, с. 130]. У склад Чэшскага Царства павінны былі ўвайсці Багемія, Маравія, заходняя частка аўстрыйскай Сілезіі, паўднёва-заходняя ўскраіна Прускай Сілезіі, Сэрба-лужыцкая зямля, Славацкія землі Паўночнай Венгрыі з насельніцтвам у 15 млн чалавек, 10 млн з якіх складалі б чэха-славакі [6, с. 194]. Чэхія ў такім выпадку ахоплівала б тэрыторыі ад Берліна да Будапешта. Імператар не меў бы заканадаўчай ініцыятывы, а быў бы толькі кіраўніком выканаўчай улады. У славянскіх дзяржавах захоўваліся б свае дынастыі і свае законы пры існаванні агульнаімперскіх. Абавязковым было б веданне рускай мовы. Дадзеная праграма, на наш погляд, не магла быць увасоблена ў жыццё па той прычыне, што, па-першае, парушэнне балансу сіл у свеце выклікала б зваротныя меры з боку еўрапейскіх краін, а па-другое, імператар не задаволюўся б наданнем яму толькі выканаўчых функцый улады.

У адваротным ад Крамаржа накірунку разважаў лідэр партыі рэалістаў Т.Г. Масарык. Сведчаннем гэтага выступае яго праца “Расія і Еўропа”. Асноўныя палажэнні канцэпцыі Т.Г. Масарыка былі сфармуляваны ў выніку ўсебаковага вывучэння рускай гісторыі, філасофіі, грамадскай думкі, асабліва спадчыны славянафілаў, а таксама ўсіх формаў міжславянскіх адносін. Пасля непасрэднага знаёмства з палітычным і грамадскім жыццём Расіі ён прышоў да высновы, што Расія ў будучым захавae статус вялікай дзяржавы ў еўрапейскай палітыцы і культуры, з чым будзе вымушана лічыцца чэшская палітыка. Разам з тым, Масарык не верыў у магчымасць культурнага збліжэння чэхаў і рускіх. У сістэме поглядаў адносіны да славянскага пытання набылі форму крытычнага русафільства, якое ўключала наступныя палажэнні: рэзкая крытыка царызму як сістэмы кіравання, рашучае аддзяленне яго ад рускага народа, асуджэнне русафільскіх і панславісцкіх настрояў ва ўсіх сферах культуры і грамадскага жыцця; Руская праваслаўная царква – гэта рупар дзяржавы, які натхняе імкненні расійскага царызму на Балканы і ў Цэнтральную Еўропу. У выніку, аўтар прышоў да высновы, што чэхам неабходна шукаць падтрымкі не на Усходзе, а на Захадзе, нават у Германіі. У той жа час Масарык перайшоў у рэзкую апазіцыю ў адносінах да Аўстрыі, памкненні якой ён лічыў вельмі падобнымі да расійскіх. Гэта прадвызначыла яго палітычныя захады падчас Першай сусветнай вайны, якія ў выніку прывялі да стварэння першай Чэхаславацкай дзяржавы.

Неаславізм без сумненняў пакінуў след у славянскай гісторыі. Шматлікія перамовы славянскіх грамадскіх і палітычных дзеячаў насілі маштабны характар. Гэта была спроба шляхам узаемадзеяння

грамадскасці і дзяржаўных інстытутаў вырашыць складаны комплекс супярэчнасцяў і праблем, якія існавалі ў славянскім свеце. У той жа час кожны са славянскіх народаў пераследваў свае ўласныя мэты і імкнуўся вырашыць з дапамогай славянскай узаемнасці свае унутраныя праблемы. Вельмі рознымі былі інтарэсы славянскіх народаў, іх гісторыя, палітычнае і эканамічнае становішча, што часта выклікала непаразуменне бакоў. Вопыт неаславісцкага руху паказвае, што ідэі супрацоўніцтва славянскіх народаў могуць атрымаць практычную рэалізацыю толькі пры ўмове, што палітычная, эканамічная і інтэлектуальная эліты ўсіх славянскіх народаў убачаць у дадзеных ідэях прывабнасць для сябе і ўсяго славянскага свету і, галоўнае, пераканаюць у гэтым афіцыйныя структуры. Пры гэтым вялікае значэнне мае падрыхтаванасць кожнай са славянскіх краін да ўзаемадзеяння на парытэтных пачатках. Толькі пры такіх умовах ідэя славянскага адзінства, якая мае шматгадовую гісторыю, можа набыць неабходны імпульс і грамадскую падтрымку.

Крыніцы і літаратура:

1. Павленко, А.В. Панславизм / А.В. Павленко // Славяноведение. Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения и балканистики. – 1998. - № 6. – С. 43–60.
2. Masaryk, T.G. Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození / T.G. Masaryk. – Praha, 1969. – 237 s.
3. Нарбут, Н.П. Социология «малого народа» Т.Г. Масарика / Н.П. Нарбут // ЭСМ [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ecsocman.hse.ru/data/825/694/1217/016.NARBUT.pdf>. - Date of access: 09.02.2013.
4. Стыкалин, А.С. Т.Г. Масарик и русская литература. По страницам «Бесед с Масариком» К. Чапека / А.С. Стыкалин // Славяноведение. Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения и балканистики. – 2000. - № 5. – С. 20–29.
5. Ненашева, З.С. Идеино-политическая борьба в Чехии и Словакии в нач. XX в. / Отв. ред. В.А. Дьяков. – М.: Наука, 1984. – 240 с.
6. Серапионова, Е.П. Карел Крамарж и Россия, 1890–1937 гг. / Е.П. Серапионова. – М.: Наука, 2006. – 510 с.
7. Серапионова, Е.П. Взгляды чешских и словацких политиков на роль России в славянском мире / Е.П. Серапионова // Славянский альманах – М.: Индрик, 2008. – С. 126 – 133.